

tyto nepožadovaly skutečně všeobecné volební právo? Nebo by jim tento požadavek přišel příliš buržoazní? Podobné otázky si čtenář jinak skvělé Benešovy monografie klade, avšak nenachází na ně odpověď.

Autor ve své knize popisuje přechod dělnického hnutí ve střední Evropě (tj. na území rakouské monarchie) od internacionalistického k nacionalistickému. Zlomovým bodem v této proměně se podle Beneše stává kampaň za všeobecné volební právo pro muže, která vrcholila v roce 1905. Od této doby, popisuje Beneš, se jak německojazyčné, tak českojazyčné dělnické hnutí od sebe oddalují. Autor upozorňuje na to, že historici často kladou přílišný důraz na velké teoretiky socialistického hnutí. Větší moc a autoritu ale v hnutí zpravidla drželi ti, kdo dokázali zaujmout davy emocemi. Právě tato tendence klást důraz na emoce a úspěch v kampani za volební právo vedla k proměně marginalizované politické skupiny v hnutí, které získalo moc určovat národní politiku. Jakkoliv kniha popisuje proměnu konkrétního hnutí, otázka vztahu dělnického internacionalismu, jenž byl proklamován II. internacionálou a partikularistického nacionalismu, je univerzálnější. Tento problém se dotýká dobových diskuzí mezi Leninem a Rosou Luxemburgovou, souvisí ovšem i se současným tápáním levicové politiky a otázkou vytváření „levicového populismu“. Kniha se tak sice zabývá pouze dynamikou jednoho hnutí, ukazuje však zároveň, jak se v dějinném procesu mění identity a jak věci dnes samozřejmé (volební právo pro muže) mohly být kdysi považovány za v pravém slova smyslu revoluční.

Jonáš Kreisinger

DOI: 10.14712/23363525.2020.27

Vít Horák: *Společnost jako otázka: hermeneutický pohled na sociologii*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2017, 199 s.

V době, kdy je sociologie plně etablovanou vědou, je poměrně riskantním krokem vracet se k ontologickým předpokladům oboru. Dnes vidíme sociologii jako sebevědomou disciplínu,

kteřá chrlí své výsledky nejen ve prospěch akademické obce, ale také odborné veřejnosti a státních institucí. Tento obor je slyšet rovněž v médiích, kde sociologové vystupují coby znalci dílčích oblastí, například sociální politiky, školství apod. Představují se v rolích odborníků, kteří rozhodně mají k aktuálnímu společenskému dění co říci. Co se však stane, když sociolog začne kriticky nahlížet samotný smysl sociologie a zavolá si na pomoc filozofické velikány Martina Heideggera a Hanse-Georga Gadamera? Co můžeme očekávat od práce, která se snaží propojit hermeneutiku s kritickou funkcí sociologické vědy?

Na první dojem to může dnes působit paradoxně, když uvnitř sociologické komunity existují lidé, kteří se nebojí znovu se s upřímným přesvědčením tázat po smyslu dějin sociologie, navracet se k oborovým paradigmatům a etablovaným přístupům k sociologické práci. Základní ontologické otázky pak logicky musí vést k zájmu o intelektuální disciplínu, která je vůči sociologii v tomto smyslu komplementární, tedy k filozofii. Vít Horák, aktuálně působící jako odborný asistent na katedře sociologie Filozofické fakulty Ostravské univerzity, si na tomto poli našel zázemí v Heideggerově kritice vědy a Gadamerově koncepci humanitních věd.

Toto konstatování je obzvláště důležité, protože právě zmiňovaný Gadamer ukazuje, že na rozdíl od češtiny se třeba v angličtině nebo ve francouzštině slovo věda vyskytovat nemusí a samotné sousloví „humanitní vědy“ vlastně představuje určité nedorozumění. Gadamerova koncepce je proto předvědecká, to znamená, že hledá původnější než vědecký základ poznání. Řečené velmi úzce souvisí se samotným předmětem a klíčovou otázkou Horákovy práce, totiž proč by nemohla být samotná otázka, dosud vedená jako hypotéza k poznání sociální reality, převrácena tak, aby sociální realita byla chápána jako možná odpověď.

Čtenáři se nabízí kniha poměrně útlá, nesená ovšem vysokou ambicí na pouhých dvou stech stranách pochopit více než jen úzký oborový zájem zaměřený na konkrétní oblast. Čtenář má tak hned od začátku čtení dojem, že na těchto řádkách se setkává s něčím jiným, než bývá u běžných sociologických prací zvykem. Horák

v publikaci nastiňuje to nejdůležitější, co nejspíše bývá při všech zkoumáních, pozorováních a kvantitativních i kvalitativních studiích skryto či zamlčeno. Jde o klíčovou otázku po samotném předmětu sociologie. Složitost této otázky dokazuje, že při hledání adekvátních odpovědí se nelze vystačit se současným vědeckým diskurzem. Jako jisté autoritativní opory myšlení byly k dialogu přizvány Gadamerovy pojmy, jejichž zapojení práci dodává autorem upřednostňované transcendentální rámce, ke kterým je možné sociologická témata vztahovat. Na práci je v tomto pohledu sympatické to, jak otevřeně autor přiznává dikci „návrhu“, jenž může někdy vyznívat čistě spekulativně. Horák se zde rozhodně nestaví do role tvůrce apodiktických soudů. Tato pozice na jednu stranu může dráždit, na straně druhé však pobízí k otevřenosti perspektiv, jakou humanitní perspektiva představuje.

Publikace je rozdělena do tří částí. Hned v úvodu nám autor (s. 12) představuje základní myšlenku spojenou nejen s postmodernou, kdy „celek poznání, v němž jedině může fragment dávat smysl, se ztratil ze zřetelů“. Hlavním motivem se tak pro Horáka stává především reflexe chybějící identity a smyslu sociologické práce. To je jistě velmi odvážná myšlenka, jaká si ve vědeckém světě plném neprůstřelných argumentů a matematicko-statistických analýz žádá skutečnou odvalu. Horák nám ale hned nabízí velmi podnětné úvahy podporující jeho přístup (s. 15), když v první části své práce nazvané Heideggerova kritika novověkého pojetí subjektu a její vztah k vědeckému poznání zmiňuje metafyzické základy novověké vědy, které umně zasazuje do dnešní polarity přírodních a sociálních věd.

Domnívám se, že sázkou na Heideggera autor publikace svým argumentům ve prospěch humanitního myšlení dodal patřičnou hloubku, protože je to právě Heidegger, pro něhož věda není matematická (jak se věda může jevit dnes), ale předpokládá jistý rozvrh jsoucna, paradigmatu či axiomatické struktury, která definuje, jak se vůbec bude jsoucno zaznamenávat (s. 41). V této souvislosti nemluví jen o zaznamenávání jsoucna, nýbrž o nárocích vědy na to, co je vlastně realitou. Na těchto místech velmi znale připomíná myšlenku bohužel již zesnulého profesora

filozofie a biologie Zdeňka Neubauera, že „věda své konstrukce vyjadřuje jako instrukce“ (s. 35).

Celá tato kapitola nabízí zvidavému čtenáři řadu podnětných pasáží – např. kritické nahlížení stavu současné sociologie, durkheimovský pohled na fakta nebo jakýsi návrat marxistické idey jednoty poznání a zájmu skupiny skrze Burawoyovu veřejnou sociologii –, které se dají číst stále dokola, a vždy se v nich najde něco, co hloubkou uvažování podnítl k dalším úvahám. Na konci kapitoly pak jsou jednotlivé teze dotazeny do radikálního tvrzení o „nemyslitelné vědě“. Věda si totiž skrze svou specializaci a fragmentarizované vědění přestala být vědoma kontextu, ve kterém se sama odehrává. Onen původní vztah ke jsoucnu a smyslu však podle Heideggerova žáka Hanse-Georga Gadamera „zůstává zachován u humanitních věd“ (s. 45).

V souvislosti s uvedenými tezemi je samozřejmě na místě připomenout Horákovu teoretickou citlivost a kritickou reflexi samotné kritiky vědy, když on sám pochybuje, zda by byla například možná jakási heideggeriánská sociologie. O to zde ovšem primárně nejde. Podobně jako kdysi Thomas Kuhn ve své slavné práci O struktuře vědeckých revolucí i Heidegger odkrývá to, co je ve středu dění; člověk (jakožto pobyt, Dasein) a věda jakožto specificky podmíněná (historicky i sociálně) disciplína nazírání světa.

Ve druhé části publikace se autor věnuje Gadamerově hermeneutické ontologii a epistemologii. Tyto pasáže jsou sice z filozofického hlediska nejnáročnější, nicméně erudovaně dávají celé práci podstatnou hloubku. Ač je Horák svým vzděláním sociolog, nezapře rozhodně vlastní filozofický zájem. Právě zde velmi zdařile používá základní hermeneutickou schopnost, a to aplikaci vědění k uchopení kontextu myšlení. Setkáváme se tak s poměrně dobře, avšak někdy jen telegraficky načrtnutými vysvětleními kategorií gadamerovské filozofie, jako je kupříkladu hermeneutický kruh, dialektika otázky a odpovědi nebo pojem horizontů a jejich splnutí. V souvislosti s uvedenými pojmy dále nacházíme celou řadu velmi inspirativních (ale i znepokojivých) tvrzení, mnohdy připomínajících pasáže z Husserlovy *Krize evropských věd*, o vědě, která „usiluje o zajištění

vědění, jež dovoluje ovládnout věci, které nepřispívá k porozumění světu, nýbrž ho naopak utvrzuje v tom, že mu rozumět netřeba“ (s. 55).

Horák se místy pouští do poměrně složitých a snad až příliš obširných úvah, v jejichž rámci je od Gadamerovy filozofie jen krůček například k Weberovým ideálním typům, jimž údajně „chybí záchytný bod, který by mohl poznání určit jako platné, a legitimoval tak nevázanost svých ideálních typů“ (s. 61). Pokud se Horák zmiňuje o nekonzistentnosti Weberových ideálních typů, uvítal bych konkrétnější argument pro prokázání takového tvrzení. Vždyť právě Weberovy typy jsou pro sociologii klíčové. Pakliže tedy Horák správně poukazuje na fakt, že Gadamerova hermeneutika není žádným druhem interpretativní sociologie, uvítal bych, kdyby na těchto místech mnohem detailněji ukázal diferenci mezi ideálními typy a hermeneutickým přístupem. Nedomnívám se totiž, že pro provoz vědy je zrovna přínosem, pokud nepracuje s jistým „záchytným bodem“ (s. 61). Taková výtka je dle mého názoru trochu nefér, protože věda si takový postup prostě zvolit musí.

Opřavdu nutné je ale v této souvislosti ocenit exkurz z druhé kapitoly týkající se Habermasova dělení věd podle poznávacích zájmů, neboť skrze diskuzi mezi Gadamerem a Habermasem nastával v minulosti nejbližší kontakt filozofické hermeneutiky a sociální vědy jako takové. Horák zde prostřednictvím citací Gadamera velmi trefně poznamenává, že „empiricko-analytické vědy ovládají instrumentální zájem, v základu hermeneutických věd leží zájem o intersubjektivní porozumění, a konečně emancipační zájem přisuzuje psychoanalýze a kritické teorii“ (s. 65).

V těchto souvislostech je to právě vztah k řeči, která se dle Gadamera stává podmínkou porozumění. Není od věci poznamenat, že příslušný exkurz o vztahu „dělných“ věd pokračuje velmi plynule pasážemi o vědách „technických“ a sociologii „logické“ (s. 67). Horák na tomto poli nachází odpověď na věčnou otázku sociologie: Jak vlastně rozumět společnosti? Nemusí jít výhradně o strukturu, interakce, systém nebo snad funkcionální organismus. Dle Horáka „samotná neexistence jednoho dominantního paradigmatu otevírala prostor pro různé kladení

otázek“ (s. 67). Proto sociologii chápe jako obor, který se snaží rozumět svému vlastnímu předmětu. Aby dobře rozuměla svému předmětu, je podle autora potřeba dosavadní sociologii reinterpretovat a osvětlit pojmy jako hermeneutický kruh, dialektiku otázky a odpovědi, *sensus communis* nebo podstoupit jakýsi návrat ke klasickému období, které na rozdíl od současné sociologie neztrácelo společenský kontext a vlastní sebereflexi ze zřetele. V tomto ohledu, jak Horák připomíná, pak „Gadamer rozumění spojuje s humanitními vědami, protože si zachovaly vztah k řeči a nejméně se nechaly ovlivnit ideálem přírodovědné metody“ (s. 91).

Celá druhá kapitola má sice několik desítek stran, ale jedná se o velmi zhuštěný text, ve kterém se autor věnuje celé řadě pojmů a problémů. Vše na sebe ovšem dobře logicky navazuje a úvahy plynule přecházejí do třetí kapitoly věnované hermeneutickému pohledu na společnost a její poznávání.

Poslední části knihy staví do kontrastu vědecký a hermeneutický pohled na předmět sociologie. Právě v obsahu závěrečné kapitoly je nutné ocenit Horákův kritický přístup nejen k postmoderně, jež dle něj působila výlučně negativně (a to právě především na poli teorie, nikoliv však na poli samotného výzkumu), ale rovněž jeho odvážnou reflexi samotných sběrů dat, které jsou výsledkem lidské aktivity. Mnozí čtenáři si zde mohou vybatit třeba podobné úvahy z pera Terezy Stöckelové, konkrétně její „logiku účasti“. Horák zde přímo mluví o faktu jako o výrobku, který určitě sám o sobě (nejen na ontologické rovině) nemůže být neutrální, nýbrž je nutné náchylný k politické tendenci.

Právě proti této „ontologii reality“ autor staví Gadamerovu ontologii řeči, když jednak vyzdvihuje dějinnost poznání na jedné straně odlišné chápání empirického základu na straně druhé. Taková fakta samozřejmě nezůstanou bez důsledků. Horákovy argumenty v těchto pasážích nabývají spíše esejistického ladění, nedomnívám se však, že by váze argumentů podobný přístup něco ubíral. Pokud jsem zmiňoval vyzdvihnutí dějinnosti poznání a odlišnosti chápání empirického základu, pak právě kvůli připomenutí toho, jak dnes specializované sociologické poznání poměrně vydatně přispívá

k vytráčení se vztahu k tomu, „co různá témata, perspektivy a hodnotové pozice spojuje“ (s. 95).

Během těchto úvah nám Horák nabízí stručný, ale přesto velmi zajímavý historický exkurz do vývoje předmětu sociologie. Celá část je přitom poměrně zdařile zakomponována do hermeneutické perspektivy. Nelze neocenit přesah do literárních žánrů, kdy na určitých místech lze vidět (ve vší pokoře) analogie k Petruskovým esejím a podobnému vztahu k beletrii. Je to moment nečekaný, ovšem struktura textu dle mého názoru vůbec neškodí, naopak jej zdařile doplňuje.

Horákova kniha nám na pouhých dvou stech stranách nabízí celou řadu zajímavě rozvržených témat. Ze způsobu promyšlení je vždy znát autorův upřímný zájem o vztah mezi sociologií a společností, nehledě na touhu po angažované vědě, která do své „logiky účasti“ zapojí i ty, jichž se týká nejvíce – nesociologů. Horák umí promyšlet témata do šířky a zdatně je zasazovat do dějinného rámce. Mohu mu snad při vší pokoře přesto vytknout nesnadné a někdy nekonzistentní přechody mezi tématy, avšak na tento nedostatek se dá celkem rychle zapomenout, když pročítáte zdařilé pasáže o počátcích sociologického tázání, epistemologickém významu dějin nebo o kritické funkci sociologie.

Jazyk a dikce, jakými autor svou knihu obdařil, jsou vzdor náročnému obsahu na mnoha místech ke čtenáři přátelské, a tak si snad mohou dovolit doporučit knihu nejen všem začínajícím sociologům, zejména studentům, ale

také zájemcům z řad odborné veřejnosti. Sociologickým veteránům, akademikům a filozofům má ovšem kniha rozhodně rovněž co říci, a to především v pasážích o Gadamerově ontologickém rozvrhu řeči a Heideggerově kritice novověkého subjektu a jejího vztahu k vědeckému poznání. Publikace bude též velmi užitečná pro sociology „v terénu“, protože právě při pozorném čtení si mohou uvědomit sílu „logiky účasti“ a budou daleko obezřetněji formulovat nejen otázky pro respondenty, ale zapracují především na své sociologické imaginaci a teoretické citlivosti.

Na začátku recenze jsme se ptali, co se stane, když sociolog začne kriticky nahlížet smysl sociologie a zavolá si na pomoc filozofické veličány. Také jsme se tázali, co vlastně můžeme očekávat od práce, která se snaží propojit hermeneutiku s kritickou funkcí sociologie. Odpověď nabídneme zdánlivě nesouvisející. Pokud knihu alespoň prolistujete a chvíli se do ní začtete, bude vám význam níže uvedených slov mnohem jasnější. Jako odpověď budiž tedy zvolen Fosterův názor, že „kritika, která nerozpoznává svoji vlastní hermeneutickou povahu – nakonec prosazuje jen novou ideologii“. Ne nadarmo se tím pádem profesor Jaroslav Hroch autora knihy ptal, proč vlastně Gadamer na rozdíl od Heideggera ani na chvíli nepodlehli vlivu německého nacismu.

Rostislav Gramskopf

DOI: 10.14712/23363525.2020.28